

činjenica da su izvješća i dosjei nastali krajem osamdesetih godina, kada se već nazirao kraj većini komunističkih režima u Europi.

Ana Holjevac Tuković

VIRI, Objava arhivskih virov, br. 21, Ljubljana 2003. - Lovro Šturm, Ljuba Dornik Šubelj i Pavle Čelik, Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji

U izdanju Arhivskog društva Slovenije, u časopisu *Viri* br. 21, objavljeni su izvorni dokumenti o radu i ustroju Službe državne sigurnosti. Riječ je o iznimno vrijednim dokumentima koji otvaraju brojna istraživačka pitanja, nudeći pritom mogućnost potpunijeg valoriziranja ključnih procesa nastalih unutar socijalističke Jugoslavije. Ovo izdanje donosi povijesni prikaz sigurnosno-obavještajnog sustava u SFRJ s posebnim osvrtom na rad Službe u SR Sloveniji. Prikazani su počeci njenog djelovanja, zakoni i pravilnici koji su bili važeći u razdoblju od 1945. do 1990. te ključni politički procesi i događaji koji su utjecali na razvoj sigurnosno-obavještajnog sustava.

U prvom dijelu donose se tri članka o radu i ustroju Službe državne sigurnosti, kao svojevrsan

uvod, dok drugi dio časopisa donosi izvorne dokumente Službe. Svi objavljeni dokumenti čuvaju se danas u Slovenskoj obavještajno-sigurnosnoj agenciji

Prvi članak Lovre Šturma pod naslovom *Pravnosistemske komponente okolja, v katerem je delovala politična policija po letu 1974* (Pravno-sustavne komponente sredine u kojoj je djelovala politička policija nakon 1974) prikazuje zakonsko-pravnu osnovu djelovanja državne policije, analizirajući ustavne odredbe i propise. U prikazu općih političko-pravnih prilika autor polazi od preambule jugoslavenskog Ustava iz 1974. u kojoj je Savez komunista Jugoslavije naznačen kao jedini nositelj političkog djelovanja i sigurnosni čimbenik u razvoju i očuvanju socijalističke revolucije. Takvo jednopartijsko političko djelovanje osiguravala je Služba državne bezbednosti, a njezin nesmetani rad bio je reguliran tajnim zakonskim aktima. Uz redovan rad zakonodavstva SFRJ, autor prati paralelan rad tajnog zakonodavstva. Tajni zakonski akti bili su objavljeni u također tajnom Službenom listu SRFJ, čije je izdavanje počelo 1980. godine, a u svim republikama od 1981. Od početka svog izlaženja u lipnju 1980, pa do kraja osamdesetih godina izašlo je 618 brojeva tajnog Službenog lista. U usporedbi s redovnim Službenim listom koji je izdao 817 brojeva, evidentna je uloga i aktivnost tajnog zakonodavstva u SFRJ, osobito uzme

li se u obzir da su uz tajne zakone postojali i tajni podzakonski akti koji nisu nikada niti bili objavljeni, a odnosili su se na područje sigurnosti i obrane države.

U nastavku članka autor analizira i kronološki prikazuje upute o radu Službe. Pravilnikom iz 1975, objavljenim u tajnom saveznom Službenom listu, bilo je dozvoljeno prisluškivanje telefona i drugih telekomunikacijskih uređaja, tajni nadzor nad pismima i drugim pošiljkama, a sve u svrhu sprječavanja *potkopavanja i rušenja* državne sigurnosti i poretka. Prema autorovim riječima postojanje takvog, ne samo paralelnog, već i isključivog (ne)pravnog sustava, bio je trajan oblik ugroze osnovnih ljudskih prava i kršenja osnovnih obilježja pravne države. Tek 1990. donijeta je Zakonska odluka o promjeni zakona, kojom su bile ukinute povlastice koje su nekadašnjim društveno-političkim organizacijama omogućavale trajnu mogućnost uplitanja i kršenja osnovnih ljudskih prava na području javnog pravobraniteljstva, sudstva, kaznenih zakona, javnog obavješćivanja i istupa.

Drugi članak autorice Ljube Dor-
nik Šubelj *Navodila varnostnim orga-
nom* (Upute organima sigurnosti),
daje povijesni pregled i prikaz orga-
nizacije službi koje su prethodile
nastanku Službe državne sigurnosti.
Poseban je naglasak autorica stavila
na razvoj političke policije u SSSR-u i
njen izravan utjecaj na formiranje
tajnih policija u Jugoslaviji.

U povijesnom prikazu autorica
polazi od Drugog svjetskog rata,
prateći rad obavještajnih i sigurnos-
nih službi. Iako se formalno osniva-
nje Odjeljenja za zaštitu naroda
(OZNA) veže uz zapovijed vrhov-
nog zapovjednika narodnooslobodi-
lačke vojske (NOV) i partizanskih
odreda Jugoslavije (POJ) od 13. svi-
bnja 1944, razvoj sustava vojnoobav-
ještajne i sigurnosne službe tijekom
rata započinje već 1941. kada se for-
miraju obavještajni organi u partizan-
skim odredima. Tijekom 1942. Vr-
hovni štab donio je uputstva o orga-
nizaciji obavještajne i kontraobavje-
štajne službe u partizanskim jedini-
cama, no konačni proces formiranja
OZNE odnosi se na spomenutu za-
povijed od 13. svibnja 1944. Tada
OZNA postaje centralizirana sigur-
nosno-obavještajna organizacija s je-
dinstvenom organizacijskom struk-
turom i metodama rada na čitavom
području Jugoslavije. OZNA je 1944.
bila organizirana u četiri odsjeka.
Prvi odsjek bio je zadužen za rad u
inozemstvu i na okupiranom podru-
čju. Drugi odsjek radio je na oslobo-
đenom teritoriju. Treći odsjek imao
je protuobavještajne zadaće u NOV-
u i POJ-u, dok se četvrti odsjek ba-
vio statističko-tehničkim poslovima.
Nakon 1946. započela je reorganiza-
cija OZNE, tj. razdvajanje na civilne i
vojne službe: Uprava za istraživanje i
dokumentaciju, Uprava državne sigu-
rnosti koja je potpala pod Ministar-
stvo unutrašnjih poslova, Vojnooba-
vještajna služba (VOS) i Kontra-

obavještajna služba (KOS). Kao sljednica OZNE, UDBA je nakon Brijunskog plenuma 1966. preime-novana u Službu državne bezbednosti odnosno Službu državne sigurnosti. Uz kronološki prikaz razvoja i preoblikovanja Službe državne bezbednosti, autorica je veći naglasak stavila i na teritorijalnu podjelu i rad službe unutar SR Slovenije.

U posljednjem članku *Varovanje ustavnega reda in milica* (Osiguravanje ustavnog poretka i milicija), Pavao Čelik kronološki analizira zakonske odredbe o radu policije počevši od završetka Drugog svjetskog rata do osamostaljenja Slovenije 1991. Autor daje prikaz zakonskih odredbi koje su regulirale rad Uprave državne sigurnosti, kasnije Službe državne sigurnosti i napose rada milicije u SR Sloveniji. Neovisno o društveno-političkim prilikama koje su uvjetovale izmjene navedenih kaznenih zakona i ustroja milicije, autor ne daje ocjene niti komentira političke događaje, već se zadržava samo na prikazu ustroja i rada službi.

Drugi dio časopisa donosi devet izvornih dokumenata o radu Službe državne sigurnosti. Prvi dokument *Uputstva za rad islednih organa UDBE*, s naznakom strogo povjerljivo, pisan je na srpskom jeziku, kako autori navode srpsko-hrvatskom, a izdan je u Ministarstvu unutrašnjih poslova FNRJ u Beogradu 1947. Uputstvo donosi prikaz strogo centralizirane službe, kao i detaljan

način privođenja osumnjičenika, njihovu obradu i upućivanje javnom tužitelju. U prilogu su dostavljeni i obrasci, koji prikazuju točan slijed postupka koji se provodio nad osumnjičenikom. U navedenom Uputstvu ne nalaze se podaci o iznuđenim priznanjima i izjavama, što je prema svjedočenjima privođenih osumnjičenika bila uobičajena praksa.

Drugi dokument *Navodila o so-delovanju med JV in DV* (Upute o suradnji javne i državne sigurnosti u SR Sloveniji), izdao je Republički sekretarijat za unutarnje poslove u Ljubljani. Uputstvo je izdano neposredno nakon Brijunskog plenuma i sadrži osam dokumenata nastalih 1967, 1969. i 1970. Dokumenti govore o prijelazu poslova državne sigurnosti, do tada isključivo u nadležnosti federacije, na republičke organe unutarnjih poslova (javna sigurnost i milicija). U Uputstvima se navodi potreba koordiniranja rada javnih službi (milicije) sa saveznom državnom službom, posebice na pitanjima neprijateljskog djelovanja i cjelokupnog državnog sigurnosnog sustava.

Izdani dokumenti od broja tri do šest nadovezuju se na društveno-političke prilike nakon Brijunskog plenuma, prvenstveno na pitanja djelomične decentralizacije javne sigurnosti. Usporedo s pitanjima decentralizacije bila je obuhvaćena i državna sigurnosna problematika. Uz već prije navedenu potrebu suradnje

državne službe u odnosu na javnu, izdani su i naputci saveznog Sekretarijata za unutrašnje poslove o potrebi formiranja evidencija, tj. registara stranaca i njihovog praćenja u SFRJ.

Sedmi dokument *Priručnik za delo milice 1985* (Priručnik o radu milicije) izdan je u Ljubljani 1985. Uz predgovor i uvod priručnik je podijeljen u poglavlja s naslovima već prepoznatljivih formulacija: o djelovanju unutrašnjeg neprijatelja, o birokratskom dogmatizmu, o radu građanske desnice, nacionalizmu, klerikalizmu i o elementima koji potkopavaju ekonomsku osnovu države. Drugi dio Priručnika posvećen je obavještajnoj službi, metodama rada, kao i informativno-obavještajnom radu i propagandi. Najveća pozornost posvećena je političkoj emigraciji i radu Crkve.

Posljednja dva dokumenta iz 1985. odnose se na Predsjedništvo SR Slovenije, odnosno na propisana sredstva i metode koje pri svom radu koriste organi državne sigurnosti. U osmom dokumentu se izričito navodi kada se propisane metode ne mogu primijeniti protiv predsjednika i članova Predsjedništva SR Slovenije, zatim predsjednika i članova CK SKS, predsjednika Skupštine SR Slovenije, predsjednika Izvršnog vijeća SR Slovenije i drugih predstavnika boraca, omladine i sindikata. Posljednji dokument, svojevrsni je nastavak prethodnog, a odnosi se na suglasnost koju je Republički sekretarijat

za unutarnje poslove SR Slovenije morao dobiti od gore navedenih predstavnika društveno-političkih organizacija pri upotrebi sredstava i metoda u svom radu.

Kao zaključak ovom izdanju potrebno je reći da se na osnovi izdanih dokumenata može jasno pratiti jugoslavenski sigurnosno-obavještajni sustav. Nakon rata on predstavlja strogo centraliziranu službu, dok je nakon Brijunskog plenuma razvoj sigurnosno-obavještajnih službi obilježen centralizacijom državne sigurnosti na razini federacije i djelomičnom decentralizacijom funkcija javne sigurnosti.

Osim navedenog rada Službe državne sigurnosti, valja svakako spomenuti postojanje i usporednog vojnog sustava sigurnosti u potpunoj nadležnosti federacije. Vojni sustav bio je postavljen čvrsto subordinacijski, a djelomično je prožimao i civilni sustav.

Na kraju časopisa donose se korištene kratice i Kazalo imena.

Neovisno o tome što se ovdje predstavljeno izdanje odnosi prvenstveno na rad službi u SR Sloveniji, izvorni dokumenti pružaju vrijedan doprinos poznavanju rada Službe državne sigurnosti na području cijele države, kao i uvid u cjelokupni pravni sustav socijalističke Jugoslavije.

Ana Holjevac Tuković